

Louis Heijnsbroek*

De strategie achter de gouden standaard

Colijn en zijn critici

Het sleutelbegrip in de Nederlandse krisispolitiek in de jaren dertig, een politiek waaraan voor altijd de naam van minister-president Colijn verbonden zal blijven, was *aanpassing*. Deze orthodoxe methode van krisisbestrijding beoogde via een daling van het algemene prijspeil de ekonomie en in het bijzonder de betalingsbalans te saneren.

Aanpassing was de keerzijde van de *gouden standaard*; in dit stelsel met vaste wisselkoersen kan alleen een verandering van het binnenlandse prijspeil de internationale konkurrentiepositie verbeteren. De Nederlandse regering bleef zich aan het stelsel vastklampen, terwijl de andere landen stuk voor stuk afvielen. Het Engelse besluit in september 1931 om het pond los te maken van het goud bracht het systeem van de gouden standaard aan het wankelen en werd door vele landen gevolgd. De Amerikaanse devaluatie in 1933 bracht het stelsel de definitieve slag toe. Omdat Nederland in september 1936 als laatste en enige land dreigde over te blijven, kapituleerde het alsnog.

In vrijwel alle naoorlogse studies waarin het ekonomisch beleid in het interbellum wordt besproken, wordt de regering-Colijn verweten te lang aan de gouden standaard te hebben vastgehouden. Dit monetaire beleid zou het ekonomisch herstel hebben vertraagd met alle nadelige gevolgen voor de werkgelegenheid van dien. "Het was niet effectief" (Klein, 1973, 300) en "niet geheel van tweeslachtigheid vrij te pleiten" (Keesing, 1978, 281). De konklusie is dat de regering-Colijn beter had moeten weten; dat binnen het toenmalige staatsapparaat de door deze auteurs gemaakte afweging had moeten plaatsvinden (Joh. de Vries, 1977, 290).

Blijkbaar geldt hierbij als norm dat de formulering en uitvoering van beleid zo *konsistent* mogelijk moet zijn en dat ondubbelzinnig geformuleerde doelstellingen in de gegeven ekonomische omstandigheden zo *efficiënt* mogelijk nagestreefd moeten worden. Aan deze norm ligt de vooronderstelling ten grondslag dat de staat een politiek

---

* Studeert sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Met dank aan Ton Korver, Ulla Jansz, Frans Becker

en Veit-Michael Bader, die eerdere versies van kommentaar voorzagen.

neutrale, autonome en homogene eenheid is. In dit artikel wil ik een aanzet geven tot een herwaardering van het crisisbeleid in het interbellum, door deze vooronderstelling los te laten. In de door mij gehanteerde staatsopvatting is de staat een samenstel van *verschillende* instituties waarvan beleid en personele bezetting voortdurend beïnvloed worden door *strategische manoeuvres* en *botsende opvattingen* van georganiseerde belangen (Jessop, 1981, 190 e.v.). Het zal blijken dat men zich in de jaren dertig wel bewust was van de tegenstrijdigheden en de inefficiëntie van het beleid, maar dat deze een onvermijdelijk resultaat waren van politieke strijd tussen onverzoenlijke opvattingen. Bij de strijd om de gouden standaard ging het niet om de institutie op zich, als technisch instrument, maar om de vraag of de overheid moest overgaan tot een *konjunktuurpolitiek*. De inzet was welk *kader* de staat aan de zelfregulerende economie moest opleggen, een onderwerp dat met de huidige crisis weer bovenaan de politieke agenda staat.

Bij de behandeling van de politieke en sociaal-economische ontwikkelingen in het interbellum richt ik de aandacht op de liberale en de katholieke stroming. Deze namen de sleutelposities in: de machtsbasis van de eerste lag bij de economische elite en bij de topambtenaren in het staatsapparaat, reden waarom de Liberale Staatspartij ondanks haar geringe aantal zetels in het parlement een belangrijke rol kon spelen. De RK Staatspartij daarentegen kon steunen op een massaal aantal kiezers, die voor een groot deel ook katholiek georganiseerd waren. Zowel organisaties van ondernemers als arbeiders hadden vertegenwoordigers in de partijtop. Omdat de partij bovendien in het politieke centrum verkeerde was elke denkbare regeringskoalitie aangewezen op haar steun.

Alvorens in te gaan op de politieke ontwikkelingen omtrent de gouden standaard, zal ik in het kort stilstaan bij de werking van dit stelsel.

Gouden standaard en aanpassing

De periode van 1870 tot 1914 was de bloeitijd van de gouden standaard. Het stelsel vormde de grondslag voor het nationale en internationale geldverkeer, doordat het elke nationale munt koppelde aan een vaste hoeveelheid goud. Elke centrale bank diende daarom voortdurend in staat te zijn de door haar uitgegeven bankbiljetten terug te nemen in ruil voor een *gegarandeerd* gewicht aan goud. In Nederland was dit gewicht vastgelegd in de zogenaamde 'goudverklaring' van de Nederlandsche Bank aan de regering (Korteweg en Keesing, 1971, 386). In de praktijk zorgde de centrale bank dat de waarde van haar goudvoorraad niet beneden een bepaald percentage van het totaal aan uitgegeven papiergeld daalde. Dit minimumdekkingspercentage was in Nederland bovendien bij wet vastgelegd. Op basis van eerder ontwikkelde inzichten die teruggaan op D. Hume

en D. Ricardo, ontwikkelde zich in het interbellum een uitgebreide theorievorming over de gouden standaard (Korteweg en Keesing, 1979, 66 e.v.). Paradoxaal genoeg was de feitelijke werking van het stelsel toen al ondergraven door structurele veranderingen in de wereldeconomie. Volgens de theorie zullen de betalingsbalansen *automatisch* naar evenwicht tenderen, mits de monetaire autoriteiten een vaste verhouding tussen de hoeveelheid uitgegeven papiergeld en de grootte van de goudvoorraad aanhouden. Onder deze voorwaarde zal de centrale bank namelijk de binnenlandse geldomloop inkrimpen als het buitenland de papieren guldens, ontstaan door een betalingsbalanstekort, zal inwisselen tegen goud. Deze afname van de hoeveelheid geld in omloop zal volgens de kwantiteitstheorie leiden tot een daling van het binnenlandse prijspeil, waardoor de export kan toenemen en de import terugloopt, hetgeen het oorspronkelijke tekort zal bestrijden. Hierbij wordt verondersteld dat dit evenwichtsmechanisme niet wordt doorkruist door een actieve conjunktuur- of handelspolitiek. In theorie is deze ook geheel *overbodig*, omdat eventuele onvrijwillige werkloosheid als gevolg van de prijsdaling slechts van korte duur is. Een daling van het nominale en reële loon zal het evenwicht op de arbeidsmarkt snel herstellen. Gezien het voorafgaande is het duidelijk dat aanpassingspolitiek consistent was met het systeem van de gouden standaard. Voor doorvoering van de aanpassing vertrouwt de theorie op de vrije markt: *laissez-faire* en gouden standaard zijn komplementair. De verantwoordelijkheid van de staat beperkt zich tot de inwisselbaarheid van centraal uitgegeven papiergeld tegen goud.

De Nederlandse reactie op de val van het pond sterling

De internationale gouden standaard floreerde tot 1914; aan de vooravond van de eerste wereldoorlog lieten de Europese landen de banden met het goud los. Het zou tot 1925 duren voor Nederland, tegelijk met Engeland, de gouden standaard herstelde. In Nederland vormde dit de succesvolle afsluiting van een harde sanering van de staats-huishouding en het bedrijfsleven. Daarop volgde een gematigde conjunktuurverbetering, die echter abrupt werd afgebroken door de economische wereldkrisis.

Die crisis ontwrichtte ook de monetaire en financiële sfeer. Omdat een omvangrijke kapitaalvlucht de goudvoorraad dreigde uit te putten, staakte in september 1931 de Bank van Engeland de goudafgifte. De koers van het niet langer door goud gedekte pond daalde onmiddellijk. Een aantal landen die nauw verbonden waren met de Engelse economie besloten dit voorbeeld te volgen. Het gemiddelde wereldprijspeil (in goud en daarmee verbonden valuta's), dat inmiddels al sterk was gedaald onder invloed van de crisis, werd door deze devaluaties nog meer omlaag gedrukt (Kindleberger, 1973, 181). In Nederland realiseerde men zich dat de export ernstig werd bedreigd

en ook dat de binnenlandse markt onbeschermd was tegen goedkope import. Toch stelden de Staten-Generaal zich unaniem achter het standpunt van het kabinet-Ruys de Beerenbrouck, dat Nederland de gouden standaard niet mocht verlaten, en ook in de publieke opinie waren dissidente geluiden nauwelijks hoorbaar (Oud, 1949, 143). Maar de vooraanstaande liberaal E. Heldring schreef al in december 1931 in zijn dagboek: "Menigeen, vakverenigingsman, industrieel en reeder, bepleit reeds, tot nu toe niet openlijk, inflatie, een beetje inflatie" (Heldring, 1970, 955), waarmee hij doelde op een aanpassing van de wisselkoers van de gulden.

Hoewel de gouden standaard onbepert werd gehandhaafd zijn toch al de eerste inbreuken te onderkennen op het mechanisme ervan, door de beperking van de invoer en de overheidssteun voor de landbouw. Met het eerste werd een voorzichtig begin gemaakt door de indiening van de Crisisinvoerwet 1931 door de minister van Economische Zaken en Arbeid, T.J. Verschuur, die daarmee tegemoet kwam aan de wens tot invoerbeperking die vooral in de RK Staatspartij leefde. Voor de ernstig getroffen landbouw werd geleidelijk een omvangrijk steun-apparaat gekreëerd, dat een voorlopig sluitstuk vond in de Landbouw-crisiswet van 1933 (Keesing, 1978, 154, 186 e.v.).

Het regeringsbeleid na 1933; de tegenstellingen in het Colijnse beleid

Al tijdens de regeerperiode van het kabinet-Ruys de Beerenbrouck (1929-1933) was de RK Staatspartij (RKSP) intern verdeeld over de te volgen krisispolitiek. Ondanks de kritiek op de bezuinigings- en aanpassingspolitiek van de regering en de wens tot werkverruiming door het uitvoeren van grote werken met geleend geld, had de RKSP geen duidelijk alternatief (Jansen, 1975, 47-49). Dat bleek uit de kabinetsformatie die volgde op de ontbinding van de Kamer in 1933. Colijn, leider van de AR, wist toen zonder al te veel moeite aan de katholieken een kabinet op te dringen waarin niet alleen de vorige konfessionele koalitiepartners, maar ook de Vrijzinnig Democratische Bond (VDB) en de Liberale Staatspartij ministers kregen. Colijn stond op deelname van de laatste twee, "om een tegenwicht tegen Roomsche vormen" (Heldring, 1970, 1042) en om ook in de toekomst de VDB de pas af te snijden naar een rooms-rode koalitie. De RKSP werd zo medeverantwoordelijk voor de *verharding* van de orthodoxe bezuinigingspolitiek. Het extraparlamentaire karakter van het kabinet deed daar weinig aan af.

Meteen na zijn benoeming als minister-president vertrok Colijn naar de Economische en Monetaire Wereldkonferentie in Londen. Op deze bijeenkomst werd een laatste poging gedaan om op basis van internationale samenwerking de crisis te bestrijden op de *orthodoxe* wijze. Belangrijkste agendapunten waren dan ook de stabilisatie van de wisselkoersen en het terugdringen van handelsbarrières. De totale mislukking van de konferentie was het gevolg van de devaluatie van de

dollar in het kader van een binnenlandse conjunctuurpolitiek. Slechts Nederland en een vijftal andere landen bleven trouw aan de gouden standaard en besloten tot samenwerking in het zogenaamde goudblok.¹

De keuze voor de gouden standaard was geheel in overeenstemming met de uitgesproken 'liberale' opvatting van Colijn, waarin vrijhandel, de afkeer van staatsbemoediging en de norm van de sluitende begroting centraal stonden. Deze opstelling verklaart waarom hij niet alleen door zijn eigen partijgenoten, maar ook door de liberale zakenwereld op handen werd gedragen.² Het ambtenarenapparaat, grotendeels afkomstig uit de liberale elite, had weinig moeite met het formuleren van een hard deflatiebeleid.

In de uitvoering van het aanpassingsbeleid bleek de praktijk echter sterker dan de leer en werd de aanpassing, waarvoor men vertrouwde op de krachten van de vrije markt, vaak regelrecht ondergraven door overheidsinterventies.

Dat blijkt ten eerste uit de *steunpolitiek voor werklozen* en het beleid ten aanzien van de *ambtenarensalarissen*. De commissie-Hacke, waarin topambtenaren van de ministeries van Financiën, Economische Zaken en Sociale Zaken zaten, adviseerde tot een forse verlaging van steun en salarissen om zo de weg vrij te maken voor een loondaling. Tot grote teleurstelling van de commissie voelde de minister van Sociale Zaken, J.R. Slotemaker de Bruïne, weinig voor zo'n algemene geforceerde loonsverlaging (De Rooy, 1979, 112). Hij anticipeerde daarbij ongetwijfeld op de te verwachten weerstand van de RKSP, waar dit soort bezuinigingen moeilijk lagen.

Een tweede inbreuk op de aanpassing kwam voort uit de *steun voor de landbouw*. Deze verhoogde door allerlei heffingen de kosten van levensonderhoud aanzienlijk, waardoor loonsverlaging moeilijker was af te dwingen.³ Dat gold te meer omdat de regering principieel niet in de vrije loonvorming wilde ingrijpen en de strijd om loonsverlaging aan de ondernemers overliet.

---

1. Het argument waarmee De Rooy (1979, 137) de Nederlandse beslissing in 1933 billijkt, namelijk dat men alom de gouden standaard als de meest gezonde basis van het geldstelsel zag, wordt door Beyen (1968, 96-97) afdoende weerlegd. Zowel Engeland als de VS gaven een hogere prioriteit aan hun binnenlandse conjunctuur.

2. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de bijval die Colijn kreeg voor zijn rede voor de Groote Club Doctrina en de Industriële Club te Amsterdam, *Wat kunnen wij doen, en wat moeten wij laten, om onze ingezonken volkswel-*

vaart te verhoogen, op 26 januari 1935. Colijn kon voor het principe van staatsonthouding terugvallen op de leer van de grote AR-voorman dr A. Kuyper over de 'sovereiniteit in eigen kring', waarin de sfeer van staat en economie gescheiden waren. Zie Jac. van Weringh, *Het maatschappijbeeld van Abraham Kuyper*, Assen 1967, 112-114.

3. Keesing (1978, 187) vermeldt dat het CBS het kostenverhogend effect op het voedingsbudget schatte op 8 tot 10,7%, al naar gelang het inkomen.

Een derde belemmering voor een vlotte aanpassing lag in de *invoerbepanking van industriële produkten* die leidde tot een rigide prijsstructuur. Die werd nog versterkt door kartelvorming, die de regering overigens met een welbewust gebruik van het instrument van invoercontingentering sterk aanmoedigde (Blaisse, 1952, 181-182).

Regering en parlement wezen uitdrukkelijk op het 'tijdelijk' karakter van de krisissetgeving, waardoor men kon blijven hopen op en geloven in een terugkeer naar de oude liberale principes indien de krisis voorbij mocht gaan. Intussen werden aanpassing en gouden standaard steeds meer ondergraven. Daar droegen ook de begrotingstekorten toe bij.

De overheidsbezuinigingen waren op papier namelijk mooier dan in werkelijkheid; de *norm van de sluitende begroting* bleek steeds meer een bezwerende formule waarmee feitelijke tekorten werden verdonkeremaand. De tekorten waren het resultaat van grote uitgaven in het kader van werklozenzorg en bedrijvensteun, terwijl de belastingdruk voor de bedrijven zo laag mogelijk werd gehouden (Stevens, 1976, 138-139).

Het zou een misverstand zijn te denken dat de hier geschetste tegenstelling in het aanpassingsbeleid pas *na* de tweede wereldoorlog is ingezien.⁴ Dat blijkt bijvoorbeeld uit de jaarverslagen van de toenmalige president-direkteur van de Nederlandsche Bank, mr. L.J.A. Trip. Deze zette in 1936, op een tijdstip dat de aanpassing overduidelijk bleek vastgelopen, een harde aanval in op de overheidsmaatregelen die weliswaar de krisissetgevolgen verzachten, maar "het natuurlijke aanpassingsproces tegenhouden en vertragen".⁵ Anderen, waaronder minister van Economische Zaken mr. M.P.L. Steenberghe, trokken uit dit dualisme van het economisch beleid een tegengestelde maar even logische konklusie, en wilden 'aanpassing' door wijziging van de wisselkoers en loslaten van de gouden standaard.⁶

Het dualistische beleid was echter een welbewust *kompromis*: enerzijds werd de gouden standaard behouden als instituut, terwijl anderzijds de nadelige effecten voor bedrijfsleven en landbouw deels geneutraliseerd werden door overheidssteun. Bovendien werden de lonen 'kunstmatig' hoog gehouden door de uitkeringen aan werklozen. Op de vraag waarom de gouden standaard gehandhaafd werd gaan we hieronder in.

---

4. De kritiek van Keesing (1978, 281), Joh. de Vries (1977, 289) en Becker en Van Oenen (1982, 254) op het inkonsistente beleid geeft, hoe juist ook, daarom geen nieuw inzicht.

5. *Jaarverslag van de Nederlandsche Bank 1935/36*, 14.

6. Zie de nota die Hirschfeld in op-

dracht van zijn minister, Steenberghe, opstelde op 9 april 1935. Deze is als bijlage opgenomen in Hirschfeld (1959, 203-204). Zie ook het adres van de Vereeniging voor Waardevast Geld in het *Tijdschrift van de Vereeniging voor Waardevast Geld*, april 1935, 43.

De politieke strategie van het financiële kapitaal

De technische uitvoering van de gouden standaard, zoals het inkrimpen van de geldhoeveelheid bij een uitvoer van goud, lag in handen van de Nederlandsche Bank. Daarnaast wendde Trip al zijn invloed aan om het aanpassingsbeleid zo stringent mogelijk door te voeren om zo de gouden standaard niet in gevaar te brengen. Devaluatie stond voor Trip gelijk aan 'muntvervalsching'. Dat de partikuliere banken er ook zo over dachten bleek wel uit hun steun aan de Nederlandsche Bank als de gulden weer eens in de gevarenzone kwam door speculatiegolven.⁷

Volgens de toenmalige directeur-generaal van Handel en Nijverheid, dr. A.M. Hirschfeld (1946, 53), vreesde men met een devaluatie "het internationale krediet van Nederland te schaden". Deze onvoorwaardelijke keuze voor de gouden standaard wordt begrijpelijk, als we weten dat de belangrijkste inkomsten van de bankwereld voortkwamen uit de internationale geldhandel en het effectenbedrijf. Beide activiteiten waren het meest gebaat bij een *stabiele waarde* van de gulden en een *vrij internationaal kapitaalverkeer*, twee eigenschappen die structureel in het systeem van de gouden standaard lagen verankerd. Het grootste deel van de cliënten van de banken, de beleggers, waren daar ook mee gediend. Dat een toenemend aantal industriële van de gouden standaard afwilden klonk niet in het standpunt door, omdat de banken weinig geld in die sfeer hadden uitstaan (De Roos en Wieringa, 1953, 150).

De strategische keuze voor de gouden standaard werd dus ingegeven door de *struktuureigenschappen* van die institutie en minder door korte-termijneffecten, zoals de wisselkoerswinst op buitenlandse beleggingen als gevolg van een devaluatie van de gulden.⁸ Op andere motieven van de voorvechters van de gouden standaard die niet specifiek zijn voor de bankwereld, maar verbonden met het liberale denken, gaan we in de volgende paragraaf in.

De beïnvloeding van het economisch beleid in de richting van het financiële belang verliep voornamelijk via het ministerie van Financiën. Het was ook de desbetreffende minister in de persoon van P.J. Oud die midden 1935, in een konflikt met minister Steenberghe,

---

7. Trip sprak in zijn *Jaarverslag van de Nederlandsche Bank 1934/35* op blz. 16 voor deze steun zijn oprechte dank uit.

8. Hoewel Blaisse (1952, 310) en Joh. de Vries (1973, 143) wel wijzen op het voordeel dat de financiële belangen bij de gouden standaard zouden hebben, gaan ze niet in op de aard van dit voordeel. Bode (1979, 37-38) doet dit wel, maar hecht te veel belang aan de korte-termijn-

effecten. Dat men zich daarbij gemakkelijk kan vergissen blijkt waar Klein (1973, 302) ten onrechte veronderstelt dat een devaluatie tot grote verliezen zou leiden op de Nederlandse beleggingen van ongeveer f 5,7 miljard in het buitenland. Integendeel! Angst voor devaluatie van de gulden was het motief voor de gestage stroom vluchtkapitaal naar het buitenland (Bosch, 1948, 311).

waarschuwde voor een scherp *politiek* konflikt met de Nederlandsche Bank als de regering tot een opzettelijke devaluatie zou besluiten (Vonhoff, 1969, 59). Steenberghe bleek in het kabinet alleen te staan en trad af. Colijn kon met recht zeggen dat zijn regering de gouden standaard "ook steeds heeft gezien als een zaak van *financiële* waardigheid, die nimmer vrijwillig mocht worden prijsgegeven".⁹

De splitsing in het liberale kamp

De konservatief-liberale denkbeelden lagen stevig verankerd in de economisch-sociale elite van Nederland. Centraal stonden economische principes zoals ondernemersvrijheid, staatsonthouding en vrijhandel. De vrijhandel hing samen met de sterk internationale oriëntatie van industrie, handel en landbouw, gebaseerd op de geografische ligging van Nederland in Europa en met het koloniale bezit (Blaisse, 1952, 47-48). De geldhandel en het effectenbedrijf van de banken konden zich ontwikkelen in samenhang met de internationale handel en de koloniale bedrijvigheid. Dit geheel vormde een vervlechting van *konvergente* belangengroepen met koherente politiek-economische opvattingen, waarvan de gouden standaard de harde kern was. Met de crisis van de jaren dertig verbrokkelde dit belangenkluster, wat meebracht dat de gouden standaard binnen liberale kringen een punt van discussie werd. Daarbij valt op dat ondanks de toenemende verdeeldheid de voorstanders van het goud het beeld naar buiten blijven bepalen.

Het Verbond van Nederlandsche Werkgevers (VNW), dat praktisch de hele economische elite vertegenwoordigde, slaagde erin de hele discussie over de gouden standaard uit de kolommen van haar blad *De Nederlandsche Werkgever* te houden. Het blad drong herhaaldelijk aan op een *orthodoxe* aanpassingspolitiek en uitte kritiek op belastingverhogingen, de landbouwsteun en de naar haar mening te slappe bezuinigingen van rijk en gemeenten.¹⁰ Daarmee stelde het Verbond zich op één lijn met de Nederlandsche Bank.

De verdeeldheid bleek op de jaarlijkse algemene ledenvergadering in 1934, waar de voorzitter, H.P. Gelderman, zich gedwongen zag de regeringspolitiek ten aanzien van de gouden standaard in bescherming te nemen tegen aanvallen van enkele invloedrijke leden.¹¹

Binnen de Liberale Staatspartij, een partij met veel personele banden met het VNW, dreigde de discussie hoog op te lopen. De voorzitter van de Tweede-Kamerfractie, S.E.B. Bierema, vroeg zich openlijk in

---

9. Kursivering toegevoegd. Rede van Colijn naar aanleiding van de devaluatie van de gulden in september 1936 in *Tijdschrift van de Vereeniging voor Waardevast Geld* 1937 (7/8), 55.

Hille de Vries (1981, 123-125) toont aan dat Colijns preokkupatie met de

gouden standaard ingegeven was door zijn zorg voor de krediteur in het algemeen.

10. *De Nederlandsche Werkgever* 22 febr. 1934, nr 8, 87-88.

11. Idem, 13 sept. 1934, nr 37, 439-440 en 20 sept. 1934, nr 38, 455.

de Kamer af of het vasthouden van de gouden standaard geen 'proefneming' was, nadat Colijn eerder *devaluatie* met die term had afgedaan. Bierema werd om zijn opstelling ongemeen hard aangevallen door de redactie van het officieuze partijorgaan *De Vrijheid*.¹² Toch moest de redactie tegenstribbelend toelaten dat de zogenaamde devaluïsten in het blad aan het woord kwamen.¹³ Al snel moesten dezen echter het onderspit delven en kwam het idee op om de devaluïsten op partijbijeenkomsten de mond te snoeren door het aanstellen van propagandaleiders.¹⁴

De 'censuur' was met name gericht tegen professor N.J. Polak die verbonden was aan de Nederlandsche Handels Hoogeschool te Rotterdam, een instelling die werd gezien als het bolwerk van de devaluïstische stroming. Toen het duidelijk werd dat Colijn onverbiddeijk aan de gouden standaard wilde vasthouden, schreef Polak namens een groep van vooraanstaande wetenschappers en zakenlieden op 19 juli 1933 een geheim adres aan de minister-president waarin sterk op devaluatie werd aangedrongen. Zo zou immers het nadelig prijsverschil met het buitenland kunnen worden opgeheven zodat export en scheepvaart weer normaal zouden kunnen gaan concurreren. Er volgde een audiëntie bij Colijn, waar behalve enkele adressanten ook Trip en minister Oud aanwezig waren.¹⁵ Dit onderhoud kreeg geen vervolg en bracht geen enkele wijziging in het economisch beleid, integendeel. W.J. van Es meende dat de pers, "men zegt op wenk der Regeering", alleen voorstanders van de gouden standaard aan het woord liet.¹⁶

Overigens was bij de meeste partijen de discussie over de gouden standaard min of meer taboe. Devaluïsten van allerlei richtingen vonden onderdak in de Vereeniging voor Waardevast Geld, een klub die door Polak en anderen in oktober 1934 werd opgericht.

De 'censuur' binnen de Liberale Staatspartij kon niet verhinderen dat de interne verdeeldheid gevaarlijk toenam. Eind 1935 was de liberale Tweede-Kamerfractie voor devaluatie, terwijl de pressiegroep van de werkgevers in de Liberale Staatspartij, de Vereeniging voor

---

12. *De Vrijheid*, 28 nov. 1933, nr 640, 6-7.

13. *Idem*, 21 nov. 1933, nr 639, 11.

14. *Idem*, 12 dec. 1933, nr 642, 14.

15. Voor de tekst van het adres baseer ik mij op een kopie die drs J. Mes-Kooreman mij welwillend heeft afgestaan. Van het adres is een origineel aanwezig in het Rijksarchief. Dat geldt ook voor het verslag van de audiëntie, dat is vervat in een brief d.d. 18 sept. 1933 van prof. F. de Vries, prof. J. Goudriaan en Van Leeuwen aan de andere onder-

tekenaars van het adres. Hoewel het adres zelf als alternatief voor de afschaffing van de gouden standaard de *wettelijke*, dus gedwongen, verlaging van lonen en prijzen noemde, wordt daar in het verslag van de audiëntie geen woord aan gewijd. Waarschijnlijk werd dat alleen als *theoretische* mogelijkheid genoemd, omdat daarmee de kontraktvrijheid die in liberale kring heilig was zou worden aange-
getast.

16. *De Vrijheid*, 28 nov. 1933, nr 640, 19.

Economische Politiek, door onderlinge verdeeldheid geen standpunt over het goud wilde innemen (Heldring, 1970, 1142-1143).

Deze verdeeldheid moeten we toeschrijven aan economische, strategische en taktische overwegingen in het liberale kamp: hier worden ze in deze volgorde behandeld.

Ekonomisch werkte de gouden standaard door de hoge guldenkoers direkt in het nadeel van scheepvaart, handel en export. De uitvoer is waarschijnlijk in veel gevallen verliesgevend geweest (Keesing, 1978, 208). Maar ook de binnenlandse afzet ondervond zware concurrentie, vooral daar waar sectoren zoals de kleinmetaal niet door kontingentering werden beschermd. Dit verkaart dat vooral de *industriëlen* over de gouden standaard verdeeld zijn, een feit dat door het VNW werd toegegeven.¹⁷ Onder het al genoemde adres van juli 1933 staan naast de namen van ondernemers uit de industrie ook die uit handel en scheepvaart.¹⁸

Bij de *strategische* opstelling ging het over de plaats van de staat in de economie. Het dualistische beleid vertraagde niet alleen de aanpassing, maar bracht in politiek opzicht een nogal paradoxale situatie voort. Terwijl het beleid erin slaagde de gouden standaard formeel en technisch te behouden, probeerde de overheid de daardoor benadeelde belangen te compenseren met... een toenemende overheidsinterventie. In de praktijk bleek de gouden standaard onmachtig de overheid in te perken. Dat leidde ertoe dat er binnen de liberale sfeer een devaluïstische stroming kon ontstaan die verwachtte dat de overheid, zodra de economie als gevolg van een devaluatie zou opleven, zich weer zou kunnen en willen *terugtrekken*. Deze verwachting stond diametraal tegenover die van de devaluïsten die juist van de gouden standaard afwilden om de weg vrij te maken voor een actieve *konjunkturpolitiek* (Blaisse, 1952, 145). De Vereniging voor Waardevast Geld vormde zo een monsterverbond van devaluïsten met tegengestelde staatsopvattingen.¹⁹

Het is daarom begrijpelijk dat het grootste deel van de liberalen in de band tussen goud en gulden "het krachtigste en misschien eenige middel"²⁰ zagen om de *begroting in evenwicht* te houden. Dit inzicht

17. Zie noot 10.

18. Onder de ondertekenaars waren A.H. en J.H. van Heek en H.P. Gelderman, textielbaronnen uit Twente; G.A. Kessler, directeur van Hoogovens IJmuiden en A.F. Philips, directeur van Philips Eindhoven. A.G. Kröller, directeur van het grote handels- en scheepvaartconcern Wm.H.Müller, sprak zich al in juli 1932 voor een devaluatie van de gulden uit. Zie Heldring, 1970, 981.

19. In 'Ons adres aan de regering van de Vereniging voor Waardevast Geld'

in *Tijdschrift van de Vereniging voor Waardevast Geld*, april 1935, nr 4, 43, werd devaluatie genoemd als voorwaarde voor de terugtrekking van de overheid. Prof. J. Goudriaan stelde in een openbare vergadering van dezelfde vereniging daarentegen dat het loslaten van het goud voorwaarde was voor een actieve werkloosheidsbestrijding door het bevorderen van industrialisatie en grote openbare werken. Zie idem, sept./okt. 1935, nr 9/10, 99.

gevoegd bij de wetenschap dat een eventuele coalitie tussen katholieken en sociaal-democraten een doelbewuste conjunctuur-politiek naderbij zou brengen, leidde ertoe dat het liberale kamp als één blok Colijn bleef steunen. Althans in de openbaarheid (Heldring, 1970, 1143). Omdat men voorzag dat een *openlijke* discussie over de gouden standaard de positie van Colijn zou ondermijnen, bleef men in de publieke opinie zijn loyaliteit aan de gouden standaard betuigen.²¹

De rooms-katholieke werkgevers en het ministerie van Economische Zaken

Naast het VNW opereerde ook nog het Algemeen Rooms-Katholiek Werkgeversverbond. De geringere economische betekenis van deze groep blijkt daaruit, dat verschillende bestuurders van het ARKWV, onder andere de voorzitter en latere minister M.P.L. Steenberghe, ook lid waren van het VNW en daar hun klub vertegenwoordigden. Haar niet geringe politieke invloed dankte het ARKWV aan haar hechte organisatie en de vele persoonlijke bindingen met andere katholieke organisaties, in het bijzonder de RK Staatspartij. L.G. Kortenhorst, de eerste sekretaris van het ARKWV, was lid van de Tweede-Kamerfractie.

Het ARKWV organiseerde hoofdzakelijk middelgrote en kleine industriëlen uit het zuiden des lands, waardoor haar politieke opstelling aanzienlijk kon afwijken van het VNW. Inderdaad was de sympathie voor het 'liberale' financierings- en handelskapitaal bepaald gering, omdat deze belangen *strijdig* zouden zijn met de bevordering van de industrie.²² De protektionistische gezindheid van het ARKWV vloeyde voort uit de oriëntatie op de binnenlandse markt van het merendeel van de leden (De Hen, 1980, 28). Vandaar dat in de uitzichtloze economische crisis de twijfel aan het nut van de gouden standaard eind 1933 kon doorbreken. Dit te meer daar de *R.K. Werkgever*, het blad van het ARKWV, ageerde tegen de passieve houding van de overheid en vroeg om een *industrialisatiepolitiek* om de werkloosheid en de begrotingstekorten te bestrijden. In de Colijnse bezuinigingen zag men niet veel: "In de wedloop tusschen verlaging van het eindcijfer van het staatsbudget en het voortsnelen der crisis-gevolgen moet de Regeering het onderspit delven".²³

---

20. A.R. Zimmerman, zoals geciteerd in *Tijdschrift van de Vereeniging voor Waardevast Geld*, febr. 1935, nr 2, 21. In *De Vrijheid* 30 sept. 1936, nr 788, 2 wordt ook de vrees uitgesproken dat met het wegvallen van het goud de barrière tegen begrotingstekorten en financiële 'experimenten' zou verdwijnen.

21. In eigen kring werd dit argument voor terughoudendheid met nadruk

gehanteerd, zie *De Vrijheid* 12 dec. 1933, nr 642, 14.

22. *R.K. Werkgever* 17 febr. 1933, nr 7, 65 en 14 sept. 1934, nr 37, 422-423. Dit blad werd gezamenlijk uitgegeven door het ARKWV, de standsorganisatie, en het RK Verbond van Werkgevers Vakverenigingen.

23. Request van het ARKWV d.d. 3 juni 1935 in de *R.K. Werkgever* 7 juni 1935, nr 23, 281-282.

Het is dan ook nauwelijks verwonderlijk dat er binnen het ARKWV weinig of geen kritiek te horen was op de krisisdempende maatregelen. Dat het deflatieproces was vastgelopen weet het ARKWV voornamelijk aan de rigiditeit van de *vaste lasten*; rente, pachten en huren waren kontraktueel voor langere tijd vastgelegd en zouden daarom de daling van lonen en prijzen verhinderen. Kortenhorst, en velen met hem, voelde er dan ook veel voor om verlaging van de vaste lasten met een wet af te dwingen, wat met *konsekwente deflatie* werd aangeduid.²⁴ Dat idee werd afgekeurd door de devaluïsten binnen het ARKWV omdat het een aantasting van de kontraktvrijheid zou betekenen. Een uitgebreide, maar in besloten kring gevoerde, discussie binnen het ARKWV mondde op 15 december 1935 uit in een resolutie aan regering en parlement. Daarin werd de regering eerst verweten dat ze de vaste lasten niet aanpakte en dat ze geen oplossing had voor de werkloosheid. Vervolgens werd haar verzocht "ten spoedigste maatregelen te nemen, zo nodig ook op monetair gebied".²⁵ En zo openlijke verwijzing naar een monetaire oplossing stond gelijk met een *verzoek* daarom.

Uit het voorafgaande blijkt dat het ARKWV geheel in strijd met de liberaal-ekonomische principes de overheid een taak ging toedenken in de *sturing* van de konjunktuur, en bestrijding van de werkloosheid als doel van die sturing formuleerde. Deze koerswijziging kreeg na een aarzelend begin steeds duidelijker vorm.

Het katholieke streven naar een industriebeleid vond langzaam meer gehoor bij het ministerie van Ekonomische Zaken, niet in de laatste plaats doordat de desbetreffende ministers katholiek waren en na 1934 bovendien direkt afkomstig uit het bedrijfsleven. Steenberghe is daarvan een goed voorbeeld.

Het ministerie ging in het verlengde van de steunpolitiek een steeds aktievere industrie-politiek voeren, waarmee het *laissez-faire*-principe werd doorbroken (De Hen, 1980, 296). Dat vond uiteraard geen genade in de ogen van Financiën, dat deze steunaanvragen zoveel mogelijk probeerde te beperken met een beroep op de konservatieve begrotingsnormering.²⁶

Behalve het ARKWV onderhield ook het VNW uitstekende relaties met Ekonomische Zaken. De houding van het VNW was nogal halfhartig; terwijl de organisatie bleef koersen op staatsonthouding, kwamen de individuele leden met steunaanvragen bij het ministerie

---

24. *R.K. Werkgever* 29 mrt. 1935, nr. 13, 156-157.

25. *R.K. Werkgever* 20 dec. 1935, nr 51, 630-634. De resolutie werd ook door het RK Verbond van Werkgevers Vakverenigingen onderschreven.

26. Hirschfeld, 1959, 127. Becker en Van Oenen (1982, 269) wijzen op deze "krenterige houding" zonder deze te herleiden tot de strategie om de staat zoveel mogelijk buiten de ekonomie te houden.

aankloppen (De Hen, 1980, 121-122 en 299).

Zeer waarschijnlijk is de *industriële* oriëntering van Economische Zaken debet aan de ernstige twijfels die minister Verschuur al in 1931 koesterde over de gouden standaard (Hirschfeld, 1946, 53, 87). Zijn opvolger Steenberghe verkoos midden 1935 om deze kwestie af te treden.

De actieve welvaarts-politiek van de RK Staatspartij

Tijdens de regeerperiode van Colijn vormde zich binnen de RK Tweede-Kamerfractie de vleugel-Goseling, genoemd naar de partijvoorzitter, C.M.J.F. Goseling. Hoewel deze vleugel qua personele samenstelling en inhoudelijk programma niet altijd scherp te onderscheiden was van de orthodoxere vleugel onder leiding van fractievoorzitter mr. P.J. Aalberse, was er wel sprake van een essentiële koerswijziging. Die bestond daaruit, dat werkgelegenheid en conjunctuur niet langer overgelaten zouden moeten worden aan de vrije marktkrachten, maar onderwerp worden van *actief* staatsingrijpen. De aanhangers van deze lijn kregen steeds sterkere posities in het partijapparaat en bepaalden ten slotte de partijlijn. Hieronder ga ik in op drie elementen van de actieve economische politiek die binnen de RKSP werd ontwikkeld: begrotingstekorten voor de financiering van werkgelegenheidsprojecten, industriepolitiek en monetaire politiek.

Het begin van de vleugelvorming werd zichtbaar in het partijmanifest van 26 oktober 1933 dat "kennelijk zonder voorafgaand overleg met Aalberse" (Duynstee, 1965, 122) werd uitgegeven. Daarin werd de regering verzocht *niet* te wachten met het nemen van maatregelen voor werkbehoud en -verruiming tot op het moment dat de begroting sluitend zou zijn gemaakt (Jansen, 1975, 52). Dat Colijn deze wens negeerde was volgens de RKSP een van de dieperliggende oorzaken van de kabinetskrisis in het midden van 1935.²⁷ Omdat Colijn zich als minister-president wist te handhaven kon hij de norm van de sluitende begroting in principe handhaven. Pas in 1939 moest Colijn het loodje leggen in de strijd tegen de katholieke minister van Sociale Zaken, C.P.M. Romme, toen deze aan de werkloosheidsbestrijding een hogere prioriteit toekende dan aan de bezuinigingen. Hij kreeg de steun van fractie, ARKWV en belangrijke katholieke werknemersvertegenwoordigers (Jansen, 1975, 71-73). Met het aftreden van Colijn werd aan de norm van de sluitende begroting een definitieve slag toegebracht.

Over de noodzaak van een actieve industriepolitiek bestond al veel eerder brede consensus binnen de katholieke zuil. De overheid diende met een protektionistische handelspolitiek en met actieve voorlichting en steun aan de industrie het economische herstel te bevorderen. Juist de industrialisatie zou immers de zo nodige werkgelegenheid kunnen scheppen.²⁸ Op het punt van de gouden standaard liep de scheidslijn

ook tussen de vleugels; terwijl de groep rondom Goseling steeds meer devaluïsten ging tellen, bleef de vleugel-Aalberse zich tegen devaluatie verzetten; in plaats daarvan drong deze aan op een wettelijke verlaging van de vaste lasten. Goseling zag in het loslaten van de gouden standaard niet slechts een eenmalige remedie om het prijsverschil met het buitenland te elimineren, maar een instrument voor het voeren van een monetaire politiek in dienst van de "conjunctuurstimulering". Een gedachte waar F.H.E. Guljé, voorzitter van het ARKWV, gretig op inhaakte.²⁹

Over gebruik en werking van instrumenten van economische politiek, zoals monetaire en begrotingspolitiek, werd weinig getheoretiseerd. Er was weinig aandacht voor of begrip van de onderlinge samenhangen. Natuurlijk ging de formulering van een actieve economische politiek gepaard met felle kritiek op de eenzijdige bezuinigingen van het kabinet-Colijn: "Verlaging alleen kan natuurlijk het evenwicht niet brengen. Wanneer niet de schrikbarende teruggang der inkomsten kan worden gestuit (...) loopt men voortdurend achter het evenwicht aan."³⁰ Een dergelijke kritiek zagen we ook al bij het ARKWV. Aarzelend klinkt de erkenning door dat het inkomsten- en uitgavenpatroon van de overheid een bepaalde samenhang heeft met de geldstromen in de economie. Deze perceptie van de staat, waarin de begroting onderdeel vormt van de geld- en inkomensstromen in de economie, is een essentiële voorwaarde voor het formuleren van de nieuwe economische politiek (De Brunhoff, 1978, 76).

Geheel in lijn met de actieve industriepolitiek van Economische Zaken hanteert Hirschfeld tegen het einde van de jaren dertig eenzelfde soort opvatting als hij probeert de effecten van overheidsmaatregelen te beoordelen: "Het perceptie- (= innings- - lh) apparaat en het uitgavenbudget sluiten namelijk via de kringloop van het economische leven bij elkaar aan".³¹ Deze moeizame formulering van een alternatieve staatsopvatting was geen uitkomst van een open en rationele discussie over de rol van de staat in de economie. In de hele discussie over de gouden standaard werd betrekkelijk weinig aandacht

27. R.K. Staatspartij 1935, 147.

28. R.K. Staatspartij 1934, 128-129.

29. R.K. Staatspartij, Extra-aflevering sept. 1936, 6. Guljé dacht met de wisselkoerspolitiek de binnenlandse prijsvorming en daarmee de ondernemerswinst te beïnvloeden. Op deze manier zouden conjuncturele schommelingen uitgevlakt kunnen worden. Zie R.K. Werkgever 17 dec. 1937, nr 51, 614-615.

30. R.K. Staatspartij 1935, 148.

31. Hirschfeld, 1959, 136. Het Plan van de Arbeid (1935, 67) berekende al in 1935 dat de overheid budget-neutraal de werkloosheid kon be-

strijden door grote openbare werken, waarbij aan de arbeiders een normaal loon betaald werd. De extra-inkomsten en besparingen op de steun aan werklozen zou opwegen tegen de extra-uitgaven. Wel bleef het Plan lippen-dienst bewijzen aan de sluitende-begrotingsnorm, terwijl het ook geen onduidelzinnig oordeel over het goud gaf (zie idem, 71). Pas een drietal jaren later werden dergelijke budget-neutrale werkgelegenheidsplannen in opdracht van minister van Sociale Zaken Romme ontwikkeld door ir J.Th. Westhoff en ir J. Hidde Nijland, zie De Rooy, 1979, 179-180.

geschonken aan dit onderwerp. Voor- en tegenstanders van de gouden standaard beperkten zich hoofdzakelijk tot 'economische' en vaak opportunistische argumenten en stonden veelal lijnrecht tegenover elkaar wat betreft de vermeende effecten van een devaluatie op import, export, werkgelegenheid en ethisch beladen zaken als de waardevastheid van lijfrentes en spaarsommetjes. Dat de werkelijke inzet van de strijd om de gouden standaard *de rol van de staat* betrof blijkt evenwel uit de politieke manoeuvres die in de volgende paragraaf worden beschreven.

De politieke patstelling

De toenemende kracht van de vleugel-Goseling kwam tot uiting in de vele aanvaringen tussen fractie en regering, waarbij Aalberse de rol van vredesstichter kreeg opgedrongen. Een groot probleem voor de hele fractie was dat met elke kabinetskrisis de vraag over samenwerking met de SDAP weer aktueel zou worden.

Hoewel volgens de meeste fractieleden, waaronder Aalberse, de *programmatische* verschillen tussen de partijen geen belemmering hoefden te vormen (Duynstee, 1965, 131), zou samenwerking wel verdeeldheid oproepen in de achterban. Deze was immers vanouds met anti-socialistische sentimenten bespeeld. Bovendien woog de afwijzende houding van het Nederlandse episkopaat zwaar (Jansen, 1975, 58; Bank, 1979, 232). In weerwil daarvan had mgr. W.H. Nolens, de voorganger van Aalberse, met een beroep op de eigen verantwoordelijkheid van de RK fractie, de mogelijkheid van een coalitie met de SDAP uitdrukkelijk opengehouden: In "uiterste noodzaak" en met de medewerking van een derde partij was een dergelijke samenwerking toelaatbaar (Duynstee, 1965, 100).

Op dit principe vielen Aalberse en Goseling terug in de formatie in het midden van 1935, toen een enigszins uit de hand gelopen konflikt in een kabinetskrisis geëindigd was. De onmogelijke formatieopdracht aan Aalberse, namelijk een parlementair kabinet op zo breed mogelijke basis (Duynstee, 1965, 129) en de weigering van èn AR èn CH èn VDB om als derde partij te fungeren leidden tot een snelle mislukking. De VDB verloochende zo haar oude streven naar een rooms-rode coalitie, gebonden als ze was door het beleid van haar eigen minister Oud. Dat de mislukking geen toeval was blijkt uit het feit dat niet Aalberse, maar Colijn vervolgens de vrije hand kreeg met een *extraparlamentaire* opdracht en daarin gemakkelijk slaagde. Het oude kabinet kwam in bijna ongewijzigde samenstelling terug. Het verloop van deze formatie maakte de RKSP duidelijk dat ze voor een aanzienlijke koerswending geen steun kon vinden binnen de heersende politieke elite. Uit angst voor een politiek isolement durfde de RK fractie daarna geen kabinetskrisis meer te forceren. Al tijdens de formatie werd in de fractie de angst uitgesproken voor een anti-katholieke furie als de gulden onverhoopt onder de speculatie, die

uiteraard door de politieke onzekerheid hoog opliep, zou bezwijken. Toch ging het in essentie niet langer om de gouden standaard op zich, want die was toen al op sterven na dood, maar om de blokkade van een alternatief beleid van een rooms-rode coalitie. Dat blijkt overduidelijk als J. Rutgers, sekretaris van de LSP, een paar maanden later tegen Heldring zijn vermoeden uitspreekt dat "de liberale kamerfractie zich met de katholieke en andere fracties beraadt over de wenschelijkheid bij de begroting op devaluatie aan te sturen" (Heldring, 1970, 1142). Zover kwam het niet: In het begrotingsdebat eind 1935 bleven de woordvoerders van de regeringspartijen aandringen op een harder deflatiebeleid, waarbij Bierema (LSP) het dualisme bekritiseerde, terwijl Aalberse een wettelijke verlaging van de vaste lasten, de zogenaamde konsekwente deflatie, bleef bepleiten. Doordat F.G.C.J.M. Teulings, financieel specialist van de RK fractie en exponent van de vleugel-Goseling, voor devaluatie pleitte, werd alleen de *katholieke* verdeeldheid pijnlijk openbaar.³²

De toenemende interne verdeeldheid van de politieke partijen werd niet in de laatste plaats gevoed door het doorbrekende besef dat de gouden standaard *internationaal* geen toekomst meer had. Het motief voor de blokkade van een rooms-rode coalitie was dan ook niet langer alleen het behoud van de gouden standaard als instituut, maar het voorkomen van de conjunktuur- of welvaartspolitiek die zo'n combinatie zou gaan voeren. Natuurlijk werd dit verzet verwoord in termen van konservatieve principes als de gouden standaard en de sluitende begroting. De strijd ging echter niet om deze ideële uitgangspunten voor economische politiek, maar om de zeer reële *rol van de staat in de economie*.³³

Welk belang het verdwijnen van de gouden standaard voor het functioneren van de staat zou hebben, werd met name in liberale kring scherp ingezien. Daar bestond de vrees dat het verlaten van de gouden standaard de mogelijkheid zou openen tot het toelaten van begrotingstekorten en financiële experimenten (zie noot 20). Inderdaad krijgt de staat dan de mogelijkheid tot manipulatie van de wisselkoersen, terwijl het verlaten van de metaalbasis voor het papiergeld de mogelijkheid van inflatoire geldschepping opent (De Brunhoff, 1978, 128). Beide instrumenten geven vanzelfsprekend een grote speelruimte aan het begrotingsbeleid. Deze combinatie maakt van de conjunktuurpolitiek een krachtig instrument en geeft de staat een structurele macht ten opzichte van de ondernemers. Omdat deze

32. R.K. Staatspartij 1935, 242; Oud, 1950, 231; *De Vrijheid* 19 nov. 1935, nr 743, 1.

33. Auteurs zoals Keesing (1978, 316), De Rooy (1979, 217) en Joh. de Vries (1973, 139) zoeken de oor-

zaak van de taaheid van de gouden standaard in het Nederlandse konservatisme en gaan met deze eenzijdige verklaring voorbij aan het belangrijkste strijdpunt verborgen achter de strijd om de gouden standaard.

konjunkturpolitiek het scheppen van werkgelegenheid op het oog heeft dreigt er een tweede machtsverschuiving: een krappere arbeidsmarkt geeft de georganiseerde arbeid een sterke onderhandelingspositie ten opzichte van de ondernemers. Zo blijkt het motief achter de verdediging van de gouden standaard te bestaan uit een *weezin* tegen een structureel grotere invloed van de staat en de georganiseerde arbeid in de kapitalistische economie. Deze weezin tegen de staat leidde tot de bijna wanhopige verdediging van de gouden standaard. In het politieke krachtenveld was de persoon Colijn de meest aangewezen figuur om de strijd om de 'staatsonthouding' aan te voeren. Daaraan dankte hij zijn bijna onaantastbare positie en daardoor kon hij het image van sterke man krijgen, terwijl hij in feite speelbal was van de politieke ontwikkelingen.³⁴

De taaiheid van de gouden standaard was dus het resultaat van een complexe politieke strijd die leidde tot een *patstelling*. Dat een en ander de werkgelegenheid niet diende was en is betreurenswaardig maar onvermijdelijk, omdat de strijd daar slechts zijdelings verband mee hield.

De kapitulatie van de Franse en de Zwitserse frank dwong Nederland, dat als laatste goudland dreigde over te blijven, het goud los te laten (Beishuizen en Werkman, 1976, 68). Het was dus een externe ontwikkeling die de patstelling doorbrak. De strijd werd vervolgens verlegd naar de norm van de sluitende begroting; deze strijd kostte in 1939 Colijn het politieke hoofd. Zo werden in de jaren dertig de monetaire en financiële grondslagen voor een nieuwe begrotingspolitiek gekreëerd.

Ten slotte

Door de veronderstelling van een autonome en ongedeelde staat los te laten en de economische politiek te beschouwen als resultaat van verschillende strategieën binnen en buiten het staatsapparaat is het mogelijk de strijd om de gouden standaard te herleiden tot de werkelijke inzet: *de rol van de staat in de economie*.

Aan de ene kant kan het lange standhouden van het-konservatieve liberalisme als dominante ideologie slechts begrepen worden in de kontekst van politieke strijd. Politiek en ideologie vallen niet samen; het zoveel genoemde Nederlandse konservatisme moet onderscheiden worden van de gevoerde economische politiek, die wel aan konservatieve beginselen appelleerde, maar op enkele punten er evenzogoed tegenin ging.

---

34. Colijn kon dus niet *ondanks* zijn verbondenheid met het falende economisch-sociale beleid zijn sterke positie behouden, iets wat o.a. Blom (1979, 245) stelt, maar juist *dank zij*

dat beleid. Dat het beleid faalde uit het oogpunt van werkgelegenheid was in de politieke strijd helaas geen doorslaggevend motief voor de strategische opstelling van alle partijen.

Aan de andere kant kan de economische politiek niet zonder meer verklaard worden uit de gegeven economische structuur.³⁵ Natuurlijk worden in crises economisch structurele problemen manifest die de stabiliteit van de samenleving aantasten. De *richting* echter waarin een oplossing wordt gezocht, wordt niet door de ekonomie gedikteerd. In het bijzonder geldt dat voor de vorm van nieuwe staatsinstrumenten en -instituties die in een strijd van verschillende strategieën wordt vastgelegd. Van doorslaggevend belang bij het formuleren van een strategie is de wijze waarop het eigenbelang wordt gepercipieerd. Het was uiteindelijk de politieke patstelling die de uitvoering van een conjunktuurpolitiek de pas afsneed. Of dit alternatief beter of slechter uitpakt zou hebben voor de werkgelegenheid en de economische groei is onzeker, hoezeer dit ook als doel werd geformuleerd. De daadwerkelijke uitvoering werd immers door de wereldoorlog in de kiem gesmoord. Toch is dit de vraag waar de meeste auteurs zich het hoofd over breken, zonder te onderkennen dat in de toenmalige kontekst die vraag, jammer genoeg, niet centraal stond in de politieke strijd (o.a. Klein, 1973, 303-309).

In de jaren dertig werden in de politieke strijd de grondslagen gelegd waarop na de tweede wereldoorlog de keynesiaanse staat werd gebouwd. In de huidige crisis staat deze ter discussie. Allerlei uiteenlopende strategieën worden geformuleerd, terwijl in de openbaarheid weer 'economische' argumenten, zoals het financieringstekort, worden opgevoerd om de afbraak of opbouw van instituties te legitimeren. Opnieuw staat de vraag centraal welk kader de staat aan de zelf-regulerende ekonomie moet opleggen.

Literatuur

- Bank, J., 1979, Beheersing en beheersbaarheid van het katholieke volksdeel, in P.W. Klein en G.J. Borger (red.), *De jaren dertig*, Amsterdam, 228-248
- Becker, F.H. en G.J. van Oenen, 1982, Economische politiek in het interbellum, in G.J. van Oenen (red.), *Staat en klassen in het interbellum*, *Mededelingen van de Subfaculteit der algemene politieke en sociale wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam* nr 28, 225-323
- Beishuizen, J. en E. Werkman, 1976, *De magere jaren. Nederland in krisistijd 1929-1939*, Leiden
- Beyen, J.W., 1968, *Het spel en de knickers. Een kroniek van vijftig jaren*, Rotterdam

---

35. Een dergelijk ekonomistisch standpunt verwoordt Klein (1973, 329) door uit de relatief lage ontwikkelingsfase van de Nederlandse

ekonomie te konkluderen dat er geen reële mogelijkheden waren voor een alternatieve beleidskoers van het kabinet-Colijn.

- Blaisse, P.A., 1952, De Nederlandse handelspolitiek, in P.B. Kreukniet (red.), *De Nederlandse volkshuishouding tussen de twee wereldoorlogen*, Utrecht/Antwerpen
- Blom, J.C.H., 1979, De politieke machtspositie van H. Colijn in de jaren dertig, in P.W. Klein en G.J. Borger (red.), *De jaren dertig*, Amsterdam, 237-247
- Bode, R., 1979, De Nederlandse bourgeoisie tussen de twee wereldoorlogen, *Cahiers voor de politieke en sociale wetenschappen* 2 (4), 9-50
- Bosch, K.D., 1948, *De Nederlandse beleggingen in de Verenigde Staten*, Amsterdam/Brussel
- Brunhoff, S. de, 1978, *The state, capital and economic policy*, Londen
- Duynstee, F.J.F.M., 1965, De katholieke tweede kamer-fractie na 1918 uit haar notulen, in *Opstellen over recht en rechtskritiek, aangeboden aan B.M.D. Hermesdorff*, Deventer, 99-134
- Heldring, E., 1970, *Herinneringen en dagboek van Ernst Heldring 1871-1954*, uitgegeven door Joh. de Vries, Utrecht
- Hen, P.E. de, 1980, *Actieve en re-actieve industriepolitiek in Nederland*, Amsterdam
- Hirschfeld, H.M., 1946, *Actieve economische politiek in Nederland in de jaren 1929-1954*, Amsterdam
- Hirschfeld, H.M., 1959, *Herinneringen uit de jaren 1933-1939*, Amsterdam/Brussel
- Jansen, Ed., 1975, De Rooms Katholieke Staatspartij en de crisis, 1930-1940, *Jaarboek Katholiek Documentatiecentrum*, Nijmegen, 39-79
- Jessop, B., 1981, Corporatism, parliamentarism and social democracy, in P.C. Schmitter en G. Lehmbruch (red.), *Trends toward corporatist intermediation*, Beverly Hills/Londen, 2e dr., 185-212
- Keesing, F.A.G., 1978, *De conjuncturele ontwikkeling van Nederland en de evolutie van de economische overheidspolitiek 1918-1939*, SUN-reprint, Nijmegen
- Kindleberger, C.P., 1973, *The world in depression 1929-1939*, Berkeley/Los Angeles
- Klein, P.W., 1973, Depressie en beleid in de jaren dertig, in J. van Herwaarden (red.), *Lof der historie*, Rotterdam, 287-335
- Korteweg, S. en F.A.G. Keesing, 1971, *Het moderne geldwezen*, deel 2, Amsterdam, 12e dr.
- Korteweg, S. en F.A.G. Keesing, 1979, *Het moderne geldwezen*, deel 2b, Amsterdam, 14e dr.
- Oud, P.J., 1949, *Het jongste verleden. Parlementaire geschiedenis van Nederland 1918-1940*, deel 4, Assen
- Oud, P.J., 1950, *Het jongste verleden. Parlementaire geschiedenis van Nederland 1918-1940*, deel 5, Assen
- Roos, F. de en W.J. Wieringa, 1953, *Een halve eeuw rente in Nederland*, Schiedam
- Rooy, P. de, 1979, *Werklozenzorg en werkloosheidsbestrijding 1917-1940*, Amsterdam

19de jg., nr. 2 : loonindexering 1918-40 –
marx, freud en de dichters – gentse cal-
vinistische republiek – reaganomics
abonnement voor 1985 + 2 laatste nrs.
'84 gratis : 500 fr. op 001-0867697-11
van masereelfonds, tweebruggenstraat 13,
9000 gent
bibliotheken en instellingen : 600 fr.

- Stevens, Th.A., 1976, Begrotingsnormering 1814-1939, *Economisch en sociaal-historisch jaarboek*, 101-147
- Vonhoff, H.J.L., 1969, *Bewegend verleden. Een biografische visie op P.J. Oud*, Alphen aan den Rijn
- Vries, H. de, 1981, Colijn en de economen, in *Exercities in ons verleden, bundel aangeboden aan Prof. Dr. W.J. Wieringa*, Assen
- Vries, Joh. de, 1973, *De Nederlandse economie in de twintigste eeuw. Een verkenning van het meest kenmerkende*, Antwerpen/Utrecht
- Vries, Joh. de, 1977, De twintigste eeuw, in J.H. van Stuijvenberg (red.), *De economische geschiedenis van Nederland*, Groningen

---

Op verwante terreinen publiceerde TPE eerder:

Arnout Weeda, *De wording van het Centraal Planbureau*. TPE 1/4

Frans Becker en Geert Jan van Oenen, *De economische politiek van de jaren dertig*. TPE 2/2

John Schotsman, *De sociaal-demokratische beweging en de grote depressie*. TPE 2/4

Otto Holman en Koos Poot, *Europese monetaire integratie. Structuurpolitiek en bezuinigingsbeleid in Frankrijk*. TPE 6/4